

ПІДХОДИ ДО ЕКСПРЕС- І ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

© 2014 ПОЛЯКОВА О. Ю., ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Полякова О. Ю., Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів

У роботі здійснено аналіз проблеми побудови системи діагностики соціально-економічного розвитку регіонів, що є запорукою ефективного управління та запобігання кризових ситуацій у різних сферах життєдіяльності регіону. Запропонований підхід до побудови системи діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів передбачає, що система діагностики має бути сформована на двох рівнях: експрес-діагностика, метою якої є виявлення проблем розвитку, і фундаментальна діагностика, метою якої є визначення причин і загроз виникнення проблем у соціально-економічному розвитку регіону з урахуванням галузевої специфіки регіонів і підприємств, які здійснюють господарську діяльність в регіоні, та інших особливостей регіону. Термін здійснення діагностики має бути узгоджений з часом, необхідним на прийняття рішень, особливо оперативного управління. Показано, що найбільш доцільними інструментальними методами для експрес-діагностики є методи короткострокового прогнозування, сигнального підходу, випереджаючі індикатори; у рамках фундаментальної діагностики – структурно-логічний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, VAR-моделі, імітаційне моделювання.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, діагностика, управління, проблеми розвитку.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Полякова Ольга Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: polya_o@ukr.net

Ярошенко Ігор Васильович – науковий співробітник, відділ проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник, відділ проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Полякова О. Ю., Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Підходи к експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів

В работе проведен анализ проблемы построения системы диагностики социально-экономического развития регионов, что является залогом эффективного управления и предотвращения кризисных ситуаций в различных сферах жизнедеятельности региона. Предложенный подход к построению системы диагностики проблем социально-экономического развития регионов предполагает, что система диагностики должна быть сформирована на двух уровнях: экспресс-диагностика, целью которой является выявление проблем развития, и фундаментальная диагностика, целью которой является определение причин и угроз возникновения проблем в социально-экономическом развитии региона с учетом отраслевой специфики регионов и предприятий, осуществляющих хозяйственную деятельность в регионе, и других особенностей региона. Сроки осуществления диагностики должны быть согласованы со временем, необходимым на принятие решений, особенно оперативного управления. Показано, что наиболее целесообразными инструментальными методами для экспресс-диагностики являются методы краткосрочного прогнозирования, сигнальный подход, опережающие индикаторы; в рамках фундаментальной диагностики – структурно-логический анализ, корреляционно-регрессионный анализ, VAR-модели, имитационное моделирование.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, диагностика, управление, проблемы развития.

Рис.: 1. **Библ.:** 19.

Полякова Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: polya_o@ukr.net

Ярошенко Игорь Васильевич – научный сотрудник, отдел проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – младший научный сотрудник, отдел проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Poliakova Olha Yu., Yaroshenko Igor V., Semigulina Irina B. Approaches to a Rapid and Fundamental Diagnose of the Problems of Socio-economic Development of the Regions

The paper analyzes the problem of constructing of diagnostic systems of socio-economic development of the regions, which is the key to effective management and prevention of crisis situations in various spheres of life in the region. The proposed approach to building a system to diagnose problems of socio-economic development of regions suggests that diagnostic system must be formed on two levels: rapid diagnosis, the purpose of which is to identify the problems of development, and fundamental diagnosis, the purpose of which is to determine the causes of problems and threats to social and economic development of the region, taking into account industry-specific regions and enterprises engaged in economic activity in the region, and other characteristics of the region. Timing of the diagnosis should be coordinated with the time needed to make decisions, especially operational management. It is shown that the most appropriate instrumental methods for rapid diagnosis methods are short-term forecasting, signal approach, leading indicators; within the fundamental diagnostics – structurally logical analysis, correlation and regression analysis, VAR-models and simulation.

Key words: socio-economic development, region, diagnosis, management, development problems.

Pic.: 1. **Bibl.:** 19.

Poliakova Olha Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: polya_o@ukr.net

Yaroshenko Igor V. – Research Associate, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

С тійкий та цілеспрямований соціально-економічний розвиток регіонів є запорукою стабільного функціонування та розвитку країни. Розвиток регіонів забезпечується вибором напрямів управління, спрямованих на досягнення кращих (прогресивних) результатів їх розвитку. Передумовою визначення цих напрямів є діагностика проблем соціально-економічного розвитку регіонів. Незважаючи на багаточисельні наукові розробки роль, місце та головні засади здійснення діагностики в контексті регіонального розвитку залишаються невирішеними. Отже, метою даної роботи є узагальнення принципів діагностики та обґрунтування підходу до створення системи експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів.

У перекладі з грецької слово «*diagnosis*» означає розпізнавання, визначення. У цьому сенсі розуміється діагностика у медичних науках як процес розпізнавання хвороби й постановка діагнозу [14]. У традиційній термінології економічного аналізу діагностика означає вивчення стану об'єкта [2; 6; 17]. Термін «діагностика» тлумачиться також як вивчення ознак, що характеризують стан організмів і систем для прогнозування можливих відхилень у їх діяльності [5]. Щодо місця діагностики у процесі управління, то вона розглядається як необхідний етап розв'язання проблем, які мають місце в процесі життєдіяльності систем і застосовується після виявлення негативних тенденцій у результаті спостереження за їх станом [15]. У такому сенсі діагностика є не безперервним процесом, а лише інструментом розв'язання проблем, що виникають. В управлінні ж регіональним розвитком діагностика скоріш має бути спрямована на попередження розвитку негативних явищ і виявлення можливих загроз задалегідь. Але й сам процес управління може бути об'єктом діагностики. Так, у рамках консалтингової діяльності управлінська діагностика розглядається як етап процесу вдосконалення керування, унаслідок чого визначаються й формулюються завдання, що вимагають вирішення [9]. Об'єктом регіонального економічного діагнозу може бути регіон різного рівня: країна, область, адміністративний район, місто, район у місті, селище, тощо [4].

За визначенням Б. П. Литвака, «діагностика – вивчення ознак, які визначають розвиток ситуації й дозволяють попередити несприятливі відхилення в її розвитку» [10]. Р. К. Юксьярав, М. Я. Хабанук, Я. А. Леймані зазначають, що діагностика є процесом, у якому визначаються проблеми підприємства й причини їх виникнення» [18]. На думку Ф. Ф. Аунапу, діагностика є методом аналізу стану системи для визначення й виключення в ній диспропорцій [5]. А. А. Давидов вважає, що діагностика – це визначення ознак і причин деформації й відхилень об'єкта від норми [4]. На думку В. Ш. Раппопорта, діагностикою потрібно вважати управлінську роботу з виявлення проблем і вузьких місць системи [13]. Мета діагностики, на думку більшості авторів, – вивчення проблеми й виявлення факторів, що впливають на неї, для підтримки управлінських рішень.

Ті чи інші діагностичні методи останнім часом стали широко застосовуватися в економічній практиці під час виявлення ознак «хвороби» суб'єктів господарювання й причин її появи. В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим під економічною діагностикою підприємства також розуміють метод розпізнавання його проблем [12]. Основним інструментом такої діагностики називають аналіз величин і співвідношень параметрів системи та її навколишнього середовища, аналіз змін цих співвідношень. Метою цього

аналізу є визначення місця (відповідно до структури економічної системи) і причин появи проблеми.

У даному контексті діагностика розглядає причини і величину відхилення економічних процесів у регіоні від встановленої норми на основі типових ознак. Отже, у широкому змісті діагностика – це виділення проблемних, депресивних, а також перспективних регіонів з метою прийняття адекватних заходів і обґрунтованих управлінських рішень. Діагностика соціально-економічного розвитку дозволяє скласти змістовний «паспорт» території, оцінити економічний, соціальний і екологічний потенціал, ефективність його використання, дає можливість отримання вичерпної інформації щодо стану економіки регіону, її збалансованості та узгодженості економічного і соціального розвитку.

З аležно від динамічних завдань діагностики слід розрізнити *діагностику стану* і *діагностику процесу*. Діагностика стану включає оцінку соціально-економічного стану регіону в даний час (або за період). Діагностика процесу пов'язана з визначенням динаміки розвитку, виявленням факторів ендогенного і екзогенного характеру, які впливають на розвиток регіону. Важливим є виявлення взаємозв'язків і залежностей, які є визначальними для даного конкретного регіону.

Діагностика базується на результатах збору і обробки інформації, а саме – на моніторингу [8]. Співвідношення моніторингу та діагностики різними авторами трактується по-різному. Зазвичай під моніторингом розуміють лише спостереження за об'єктом і вимірювання його у певні моменти часу, а діагностика більш широке поняття і включає аналіз тенденцій, змін та пошук причин цих змін. При цьому слід зазначити, що діагностика розвитку має відзначати і негативні (переважно), і позитивні зміни, оскільки останні можуть бути «точками росту» і забезпечувати стійкість розвитку.

Роль діагностики в системі управління регіоном визначається її спрямованістю на виявлення відхилень та їхніх причин. Тому діагностика призначена для реалізації таких функцій управління, як аналіз і прогнозування та реалізує зворотний зв'язок у системі управління.

Залежно від часового горизонту та рівня об'єкта управління діагностика може здійснюватися як у контурі оперативного управління, так і у стратегічному контурі. При цьому методи діагностики, використовувані у цих двох контурах, не однакові. На рівні оперативного і тактичного управління діагностика покликана вирішити, чи існують суттєві розбіжності між запланованим (прогнозованим, цільовим) станом регіону та його поточним станом, які можуть служити індикаторами виникнення проблем. На рівні стратегічного управління діагностика призначена для визначення потенційних загроз соціально-економічному розвитку регіону і досягнення ним стратегічних цілей.

Повна діагностика регіональної соціально-економічної системи повинна включати: діагностику ситуації в цілому, ключові проблеми, що є найбільш важливими з точки зору розв'язання конкретних завдань регулювання регіонального розвитку, процесів розвитку, тобто аналіз того, в якому напрямку і яким чином трансформуються загально-регіональна ситуація й окремі регіональні проблеми.

Діагностика соціально-економічного розвитку регіону може здійснюватися у різних формах: аналітична, експертна, модельна. Аналітична діагностика здійснюється на основі статистичної інформації з використанням методів регіонального аналізу, статистичних методів, порівняння

тощо; така форма найбільш прийнятна для аналізу економічної складової розвитку регіону. Експертна діагностика передбачає отримання інформації шляхом контактних методів за рахунок проведення спеціальних експертних і соціологічних опитувань. Вона здебільшого спрямована на оцінку соціальної складової розвитку. Діагностика на моделі передбачає отримання інформації про стан регіону шляхом імітації, може застосовуватися як для економічної, так і для соціальної складових розвитку. Перспективним напрямком є поєднання усіх форм задля побудови детальної та репрезентативної моделі розвитку регіону.

Система діагностика покликана забезпечити умови ефективного управління розвитком регіону, серед яких важливими є:

- ✦ безперервність процесу управління регіоном, починаючи з формулювання стратегії розвитку та її коригування під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз і закінчуючи розробкою конкретних проєктів;
- ✦ узгодженість стратегічних цілей регіонального розвитку з перспективними макроекономічними показниками;
- ✦ своєчасність аналізу загроз, що викликають кризовий стан у різних сферах життєдіяльності регіону або можуть спровокувати негативні явища;
- ✦ розробка упереджувачих дій, спрямованих на ефективне попередження та ліквідацію наслідків загрози.

Щодо класифікації видів діагностики, то в літературі виділяються декілька класифікаційних ознак. О. А. Хохлова визначає такі види діагностики: за ситуацією; за проблемою; за процесом розвитку [16].

Авторами робіт [7; 8] виділено такі види діагностики залежно від кінцевої мети її здійснення: експрес-діагностика, що є попереднім етапом виявлення проблеми; фундаментальна діагностика, яка передбачає поглиблений аналіз, виявлення проблеми та її причин; остаточна діагностика, що узагальнює попередні етапи.

У роботі [11] класифікацію видів діагностики здійснено на основі залежності від напряму дослідження економічного об'єкта, а саме: експрес-діагностика, спеціалізована й комплексна діагностика. При цьому експрес-діагностика передбачає одержання невеликої кількості інформативних показників, які дають об'єктивну характеристику положення об'єкта діагностики й дозволяють виявити проблеми і запропонувати можливі заходи щодо виходу з критичної ситуації. Результати експрес-діагностики, на думку авторів, є попередніми, а висновки мають імовірнісний характер. Таке визначення є дещо сумнівним, оскільки, на наш погляд, експрес-діагностика покликана саме показати наявність проблеми, а шляхи вирішення знаходяться поза її межами. Спеціалізованою діагностикою автори вважають діагностику елементів системи за виділеними напрямками. На етапі комплексної діагностики визначається існуючий стан об'єкта діагностики, детально вивчаються проблеми етапу експрес-діагностики і виявляються причини виникнення кризових ситуацій на основі аналізу розширеного кола даних. Комплексний характер діагностики полягає у включенні до розгляду динаміки процесів і дослідженні прямих і зворотних зв'язків між ними.

Напрями використання діагностичних методів в економіці, таких як експрес- і фундаментальна діагностика, досліджені також в роботах І. А. Бланка, В. А. Забродського,

М. О. Кизима [1; 7; 8]. В. А. Забродським і М. О. Кизимом запропоновано принципову схему діагностики фінансової стабільності великомасштабних економіко-виробничих систем, яка містить у собі: моніторинг симптомів, експрес- і фундаментальну діагностику фінансової «хвороби», кінцевий аналіз фінансової хвороби та причин її виникнення. Етапи діагностики чітко розмежовуються: експрес-діагностика визначає вид фінансової «хвороби», а фундаментальна – її причини.

Узагальнюючи наведені класифікації, можна визначити експрес-діагностику як коротке дослідження різних аспектів діяльності об'єкта з метою виявлення проблемних областей і одержання попередніх оцінок поточного стану. Експрес-діагностика є першим етапом досліджень, проведених із залученням сторонньої інформації, допомагає з'ясувати поточний стан об'єкта і виявити наявність негативних явищ у розвитку об'єкта дослідження [3]. Співвідношення між експрес- і фундаментальною діагностикою майже таке саме, як між технічним і фундаментальним аналізом фондових ринків. Якщо експрес-діагностика спрямована на виявлення відхилень, то фундаментальна повинна розглядати глибинні причини та тренди, які зумовили конкретну ситуацію.

Слід зазначити, що експрес- та фундаментальна діагностика мають використовуватися як у контурі оперативного (тактичного), так і стратегічного управління. Проте інструменти у цих контурах можуть відрізнятися. Якщо на рівні оперативного управління експрес-діагностика покликана виявити відхилення від запланованих на даний момент часу показників або довготривалого тренду, то на рівні стратегічного управління цей етап спрямований на виявлення відхилень від стратегічної траєкторії розвитку. Отже, у першому випадку використовуватимуться методи аналізу часових рядів, економетрії, випереджальних індикаторів, а у другому – методи оптимального управління. Водночас глибина здійснення фундаментальної діагностики в рамках різних контурів управління також неоднакова і повинна узгоджуватися з керованими параметрами контурів.

Ступінь глибини дослідження у рамках фундаментальної діагностики демонструється на *рис. 1* на прикладі одного з індикаторів експрес-діагностики для контуру стратегічного управління. Так, якщо на етапі експрес-діагностики виявлено більше за сезоннозважене середнє зниження індексу обсягу сільськогосподарського виробництва у регіоні, то на етапі фундаментальної діагностики визначається, чи є об'єктивні екзогенні чинники такого зниження, чи це зниження є результатом недбалого управління сільськогосподарськими підприємствами. При фундаментальній діагностиці може бути необхідним здійснення аналізу конкретних економічних (чи соціальних) суб'єктів, які здійснюють найбільший вплив на соціально-економічний розвиток даного регіону. Визначальною у такому разі є галузева специфіка економіки регіону та особливості соціально-демографічних процесів.

Таким чином, можна сформулювати основні принципи побудови системи діагностики регіонального розвитку:

- ✦ система діагностики – це система безперервного аналізу змін у соціально-економічному розвитку регіонів, який базується на результатах всебічного моніторингу;
- ✦ система діагностики має охоплювати усі сфери життєдіяльності регіону в розрізі різних часових проміжків, що дає змогу виявляти довгострокові та короткострокові коливання в розвитку регіону;

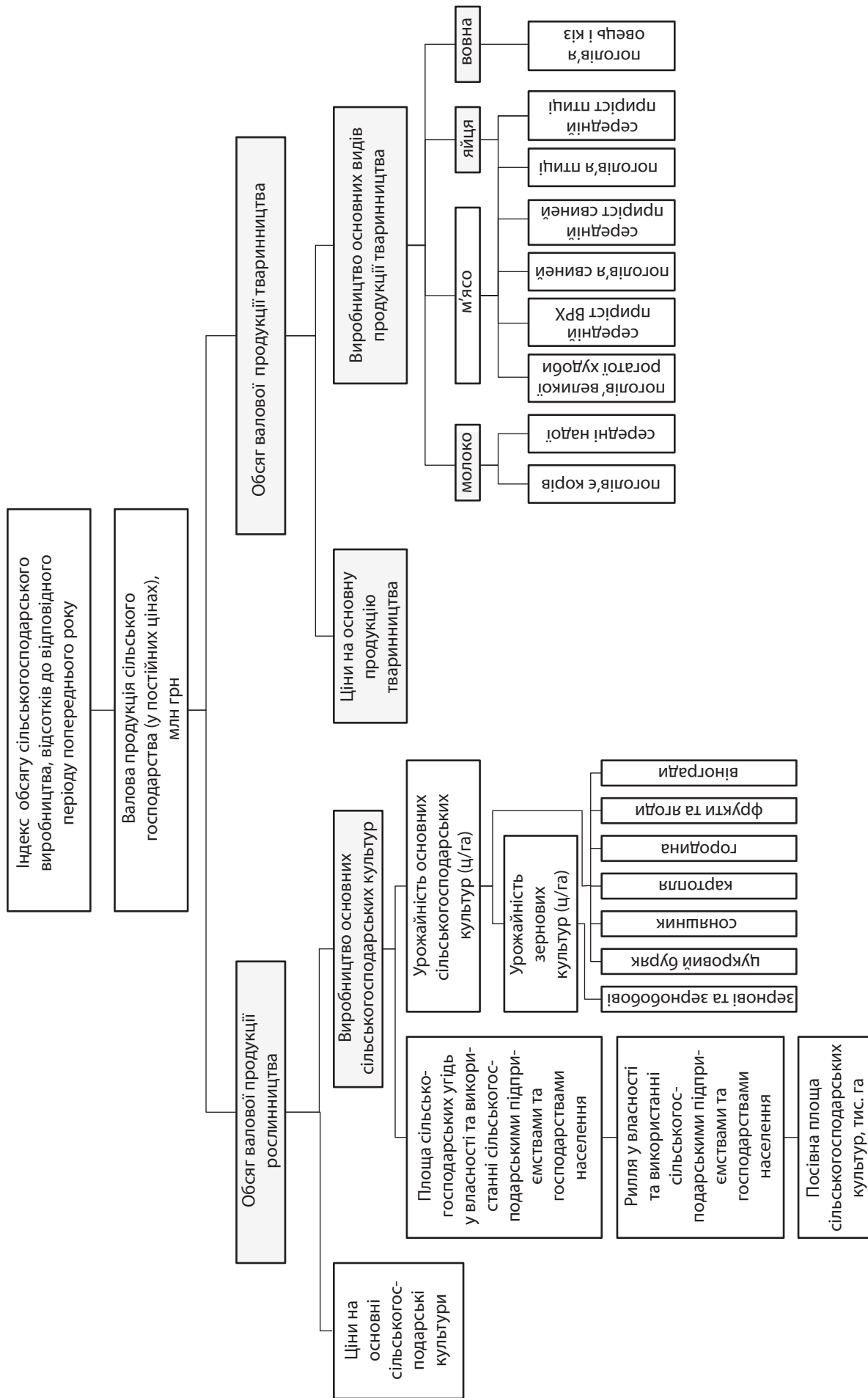

Рис. 1. Структура фундаментальної діагностики стану регіону за індикатором «Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва»

- ✦ система діагностики має бути сформована на двох рівнях: експрес-діагностика, метою якої є виявлення проблем розвитку, і фундаментальна діагностика, метою якої є визначення причин і загроз виникнення проблем у соціально-економічному розвитку регіону;
- ✦ експрес-діагностика має бути своєчасною та мати упереджуючі властивості, що може бути досягнуто побудовою системи випереджаючих, або сигнальних, індикаторів індивідуально для кожного регіону;
- ✦ експрес-діагностика має здійснюватися на постійній основі з формулюванням висновків щомісяця по основних показниках соціально-економічного розвитку регіону та щокварталу по показниках, які узгоджуються з макроекономічними цілями розвитку, а також щорічно по показниках, які повільно змінюються та фіксуються лише в річному розрізі;
- ✦ термін проведення експрес-діагностики має бути узгоджений з часом, необхідним на прийняття оперативних рішень, що забезпечується випереджаючими властивостями експрес-діагностики;
- ✦ фундаментальна діагностика має ґрунтуватися на дослідженні причинно-наслідкових зв'язків між соціально-економічними процесами в регіоні та у його взаємодії із зовнішнім середовищем;
- ✦ глибина фундаментальної діагностики залежить від умов розвитку конкретного регіону, його галузевої, соціальної, природничої специфіки тощо, а також має бути узгоджена з можливостями управління регіональним розвитком;
- ✦ фундаментальна діагностика має здійснюватися на постійній основі для виявлення нових тенденцій та причинно-наслідкових зв'язків у соціально-економічному розвитку регіону з фокусуванням на ключових проблемах, виявлених у ході експрес-діагностики.

Виходячи з цілей двох видів діагностики як інструментальні засоби для експрес-діагностики можна рекомендувати методи короткострокового прогнозування, сигнальний підхід, побудову випереджаючих індикаторів, аналіз стійкості; у рамках фундаментальної діагностики доцільними є використання структурно-логічного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, зокрема, VAR-моделей для виявлення причин виникнення проблем, імітаційного моделювання для визначення можливих сценаріїв розвитку та розв'язання проблем і вибору адекватних тактичних і стратегічних рішень.

Таким чином, запропонований підхід до побудови системи діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів передбачає, що система діагностики має бути сформована на двох рівнях: експрес-діагностика, метою якої є виявлення проблем розвитку, і фундаментальна діагностика, метою якої є визначення причин і загроз виникнення проблем у соціально-економічному розвитку регіону з урахуванням галузевої специфіки регіонів і підприємств, які здійснюють господарську діяльність у регіоні, та інших специфічних особливостей регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бланк И. А.** Основы финансового менеджмента : в 2 т. / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 1999. – 592 с.

2. Большой экономический словарь / Под. ред. А. Н. Азриэляна. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
3. **Глухарев С. М.** Економічна діагностика : навч. вид. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 118 с.
4. **Давыдов А. А.** Доминирующая пропорция в социальной системе: постановка проблемы / А. А. Давыдов // Модульный анализ социальных систем. – М. : ИСАН, 1993. – С. 83 – 87.
5. Диагностика производственных систем / Под ред. Ф. Ф. Аунапу. – Иркутск : ИНЦТИ, 1972. – 39 с.
6. Диагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / Під заг. ред. А. Е. Воронкової. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 448 с.
7. **Забродский В. А.** Оценка финансовой устойчивости производственно-экономических систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Х. : Бизнес Информ, 2000. – 82 с.
8. **Кизим М. О.** Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.
9. **Кисельников А. А.** Моделирование структуры процесса реализации комплексных региональных программ / А. А. Кисельников. – Новосибирск : Наука, 1984. – 176 с.
10. **Литвак Б. Г.** Разработка управленческого решения / Б. Г. Литвак. – М. : Дело, 2000. – 392 с.
11. Мониторинг социальных программ: практические примеры / А. Л. Александрова, И. В. Белякова. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2005. – 264 с.
12. **Пономаренко В. С.** Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, О. М. Тридід. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
13. **Рапопорт В. Ш.** Диагностика управления: практический опыт и реализация / В. Ш. Рапопорт. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.
14. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 1600 с.
15. Стратегія національної безпеки України в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>
16. **Хохлова О. А.** Региональная диагностика как методологическая база стратегического исследования экономики региона / О. А. Хохлова // Вопросы статистики. – 2006. – № 9. – С. 52 – 57.
17. Энциклопедия кибернетики: в 2 т. – К. : Глав. ред. укр. сов. энцикл., 1975. – Т. 1. – 1975. – 606 с., Т. 2. – 1975. – 619 с.
18. **Юксвярав Р. К.** Управленческое консультирование: теория и практика / Р. К. Юксвярав, М. Я. Хабанук, Я. А. Леймани. – М. : Экономика, 1988. – 240 с.
19. **Marion A.** Le Diagnostic d'Enterprise / A. Marion – Paris: Ed. ECONOMICA, 1993. – 324 p.

REFERENCES

- Aleksandrova, A. L., and Beliakova, I. V. *Monitoring sotsialnykh programm: prakticheskie primery* [Monitoring of social programs: practical examples]. Moscow: Institut ekonomiki goroda, 2005.
- Bolshoy ekonomicheskyy slovar* [Big Dictionary of Economics]. Moscow: Institut novoy ekonomiki, 1997.
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1999.
- Davydov, A. A. "Dominiruiushchaia proporsiiia v sotsialnoy sisteme: postanovka problemy" [Dominant proportion of the social system: problem]. In *Modulnyy analiz sotsialnykh sistem*, 83-87. Moscow: ISAN, 1993.
- Diagnostika proizvodstvennykh sistem* [Diagnosis of production systems]. Irkutsk: INTsTI, 1972.
- Diahnostyka stanu pidpriemstva: teoriia i praktyka* [Diagnosis of the enterprise: theory and practice]. Kharkiv: INZhEK, 2006.
- Entsiklopediia kibernetiki* [Encyclopedia of Cybernetics]. Kyiv: Glavnaia redaktsiia ukrainskoy sovetskoj entsiklopedii, 1975.
- Hlukhariev, S. M. *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics]. Kharkiv: KhNAMH, 2008.
- Kiselnikov, A. A. *Modelirovanie struktury protsessu realizatsii kompleksnykh regionalnykh programm* [Modeling of the structure of complex process of implementation of regional programs]. Novosibirsk: Nauka, 1984.
- Kyzym, M. O., Zabrodskiy, V. A., and Zinchenko, V. A. *Otsinka i diahnostyka finansovoi stiiikosti pidpriemstva* [Assessment and Diagnosis financial viability]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Khokhlova, O. A. "Regionalnaia diagnostika kak metodologicheskaya baza strategicheskogo issledovaniia ekonomiki regiona" [Regional diagnostics as a methodological framework for the strategic study of the regional economy]. *Voprosy statistiki*, no. 9 (2006): 52-57.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/>

Litvak, B. G. *Razrabotka upravlencheskogo resheniia* [Development of managerial decisions]. Moscow: Delo, 2000.

Marion, A. *Le Diagnostic d'Enterprise*. Paris: Ed. ECONOMICA, 1993.

Ponomarenko, V. S., Kyzym, M. O., and Trydid, O. M. *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy* [Development strategy in the crisis]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Rapoport, V. Sh. *Diagnostika upravleniia: prakticheskiy opyt i realizatsiia* [Diagnosis control: practical experience and implementation]. Moscow: Ekonomika, 1988.

Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar [Soviet Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia, 1987.

Yuksviarav, R. K., Khabanuk, M. Ya., and Leymani, Ya. A. *Upravlencheskoe konsultirovanie: teoriia i praktika* [Management Consulting: Theory and Practice]. Moscow: Ekonomika, 1988.

Zabrodskiy, V. A., and Kizim, N. A. *Otsenka finansovoy ustoychivosti proizvodstvenno-ekonomicheskikh sistem* [Assessing the financial sustainability of industrial and economic systems]. Kharkiv: Biznes Inform, 2000.

УДК 334.021.1

РОЗБУДОВА В УКРАЇНІ МЕРЕЖІ АГЕНЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД І КЕРІВНИЦТВО ДО ДІЙ

© 2014 ЗВЕРЯКОВ М. І., СМЕНТИНА Н. В.

УДК 334.021.1

Зверяков М. І., Сментина Н. В. Розбудова в Україні мережі агенцій регіонального розвитку: вітчизняний досвід і керівництво до дій

Мета статті полягає в дослідженні вітчизняного досвіду розбудови в Україні мережі агентств регіонального розвитку та розробці пропозицій відносно подолання базових проблем створення та функціонування інституційних посередників. У статті представлено загальну характеристику процесу створення та діяльності інститутів, що ідентифікують себе в країні як агенції/агентства регіонального розвитку. Систематизовано проблеми їх функціонування. У результаті дослідження пропонується єдиний сутнісний підхід до агентства регіонального розвитку з урахуванням масштабності та сфери діяльності інституційного посередника задля скоординованого просування регіонів країни у напрямку сприяння соціально-економічному розвитку території мезорівня. У розрізі «керівництва до дій» на шляху розбудови в Україні мережі агентств регіонального розвитку визначено сутність інституційного посередника, його офіційний статус з позиції формування, організаційно-правової форми та джерел фінансування. З урахуванням стратегічної мети агентства регіонального розвитку окреслено основні напрямки його діяльності.

Ключові слова: агентство регіонального розвитку, інституційний посередник, соціально-економічний розвиток, мезорівень, статус.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Зверяков Михайло Іванович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, ректор Одеського національного економічного університету (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: rector@oneu.edu.ua

Сментина Наталія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економіки та управління національним господарством, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: smentn@yandex.ru

УДК 334.021.1

UDC 334.021.1

Зверяков М. И., Сментина Н. В. Создание в Украине сети агентств регионального развития: отечественный опыт и руководство к действию
Целью статьи является анализ отечественного опыта создания в Украине сети агентств регионального развития и разработка предложений по преодолению базовых проблем возникновения и функционирования институциональных посредников. В статье дается общая характеристика процесса создания и деятельности институтов, идентифицирующих себя в стране как агентства регионального развития. Систематизированы проблемы их функционирования. В результате исследования предлагается единый сущностный подход к агентству регионального развития с учетом масштабности и сферы деятельности институционального посредника для скоординированного продвижения регионов страны в направлении содействия социально-экономическому развитию территорий мезоуровня. В разрезе «руководства к действию» на пути создания в стране сети агентств регионального развития предложен сущностный подход к институциональному посреднику, его официальному статусу с позиции формирования, организационно-правовой формы и источников финансирования. С учетом стратегической цели агентства регионального развития обозначены основные направления его деятельности.

Ключевые слова: агентство регионального развития, институциональный посредник, социально-экономическое развитие, мезоуровень, статус.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Зверяков Михаил Иванович – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, ректор Одесского национального экономического университета (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: rector@oneu.edu.ua

Сментина Наталья Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономики и управления национальним хозяйством, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: smentn@yandex.ru

Zveryakov Mihail I., Smentyna Nataliia V. Creating a Network of Regional Development Agencies in Ukraine: Domestic Experience and a Guide to Action
The aim of the article is to analyze the domestic experience of creating a network of regional development agencies in Ukraine and proposals to overcome the basic problems of functioning and institutional intermediaries. This article gives a general description of the creation and activities of the institutes in the country that identify themselves as regional development agencies. The problems of their functioning were systematized. The study proposed a unified approach to the essential Regional Development Agency, taking into account the scale and scope of the institutional intermediary to promote coordinated regions of the country in the direction of promoting socio-economic development of midlevel theories. In terms of "guide to action" on the way to create a network of regional development agencies an approach to the essential institutional intermediary was suggested, its official status with the formation position, organizational and legal forms and sources of funding. Taking into account the strategic objectives of regional development agencies the main areas of its activity were identified.

Key words: Regional Development Agency, institutional intermediary, socio-economic development, midlevel, status.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Zveryakov Mihail I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Rector of the Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: rector@oneu.edu.ua

Smentyna Nataliia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economics and Management of National Economy, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: smentn@yandex.ru

У сучасних умовах господарювання успіх модернізаційних перетворень вбачається можливим на основі взаємодії та погодження інтересів трьох суб'єктів територіальних систем: держави (в особі органів державної влади та управління), бізнесу та громади, з огляду на те, що не лише влада, але й бізнес та мешканці відповідної адміністративно-територіальної одиниці зацікавлені в покращенні соціально-економічного стану та підвищенні рівня та якості життя. Функцію одного зі своєрідних «посередників» між «громадою» підприємців, намірами влади різних рівнів та громадськістю на шляху сприяння соціально-економічному розвитку беруть на себе агентства регіонального розвитку. Їх роль загально визнана в усіх європейських країнах, де інституційні посередники ефективно співпрацюють з владою як фокусні центри стратегічного планування та супроводження проєктів розвитку територій, чим створюють якісно нове економічне середовище.

Позитивний закордонний досвід інституційного посередництва поширився і на Україну завдяки діяльності різних донорських організацій, що підтримують розвиток демократії в суспільстві. Як результат, в Україні почали утворюватися неприбуткові організації, що ідентифікували себе як агенції регіонального розвитку.

Становлення інституційної інфраструктури регіонального розвитку не залишилося поза увагою вітчизняних науковців. У своїх наукових дослідженнях представники наукових шкіл намагалися з'ясувати сутність агентства регіонального розвитку як своєрідного інституційного феномену 80 – 90-х років ХХ століття країн Європи та Сполучених Штатів Америки [1, с. 21 – 23]. Окреслено вітчизняними науковцями і коло проблем формування та функціонування агенцій регіонального розвитку в країні з позиції державної політики у сфері розбудови інституційної інфраструктури регіонального розвитку [2; 3]. Віддаючи належне науковим здобуткам вітчизняних дослідників [1 – 3], слід відмітити, що діяльність інституційного посередника в особі агентства регіонального розвитку заслуговує на подальшу увагу з позиції опрацювання загальної для регіонів країни схеми його функціонування в напрямку сприяння соціально-економічному розвитку території мезорівня.

З урахуванням вищесказаного, у даній науковій роботі буде зроблена спроба, скрізь призму основних проблем функціонування інститутів, що ідентифікують себе в Україні як агенції/агентства регіонального розвитку, запропонувати єдиний сутнісний підхід до агентства регіонального розвитку в країні з урахуванням масштабності та сфери діяльності інституційного посередника. Підхід може бути використаний як «керівництво до дій» на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку, що будуть діяти на принципах співпраці між усіма сторонами, які зацікавлені у покращенні соціально-економічного стану території мезорівня та підвищенні рівня та якості життя їх населення.

Зазначимо, що агентства регіонального розвитку, як інституційний посередник у питаннях сприяння соціально-економічному розвитку регіонів країни, почали утворюватися в Україні наприкінці ХХ століття завдяки власним місцевим ініціативам і діяльності донорських організацій. Певні кроки на шляху законодавчого унормування процесу їх утворення були вжиті лише на початку ХХІ століття. Так, зокрема, у Концепції державної регіональної політики України від 25 травня 2001 р. передбачалося формування мережі агентств регіонального розвитку (далі – АРР) як «необхідного елемента розбудови інфраструктури регіо-

ну» [4]. З цієї ж метою цього ж року було створено Асоціацію агенцій регіонального розвитку (далі – ААРР) України, яка з початку свого заснування об'єднала 17 агенцій регіонального розвитку з усієї України, а майже через три роки – уже 43 [5]. Її членами стали всі ті інститути, що самостійно ідентифікували себе як АРР за відсутності чинних законодавчих засад інституційного посередника.

Усі наступні спроби законодавчого унормування процесу створення та діяльності АРР в Україні, які були вжиті після тривалої, майже дев'ятирічної, перерви, так і не отримали підтримки. Не побачив світла законопроект «Про засади державної регіональної політики» (від 2010 р.), в якому (в одній з його версій) агенція регіонального розвитку як суб'єкт державної регіональної політики, з метою ефективної її реалізації, мала засновуватися як неприбуткова організація у формі установи на засадах партнерства між державним, приватним і громадським секторами: «відповідно Верховною Радою та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами та відповідними державними адміністраціями разом з іншими співзасновниками, якими могли виступити регіональні торгово-промислові палати, регіональні асоціації підприємців, регіональні представництва всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування чи асоціації органів місцевого самоврядування регіону, вищі навчальні заклади та наукові установи регіону» [6, ст. 19]. На стадії проєкту залишилися і Постанова КМУ «Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку», яка передбачала створення та функціонування в кожному регіоні, а саме: в Автономній Республіці Крим, кожній області, місті Києві та місті Севастополі, лише однієї агенції з огляду на розуміння цього інституту, що було представлено в законопроекті; кожна агенція повинна була мати своє найменування, в якому містилася б назва відповідного регіону, наприклад, Агенція регіонального розвитку Київської області [7, ст. 5].

Відповідно до задуму згаданих вище законопроектів агенція регіонального розвитку, як мобільна та вільна від демократичних процедур, висококваліфікована та конкурентоспроможна інституція, мала стати «модератором процесу регіонального розвитку», що проявлялося б у її можливості вести роботу з пошуку інвесторів, готувати пропозиції щодо поліпшення інвестиційного клімату, готувати проєкти регіонального розвитку, здійснювати діяльність з промоції регіону в Україні та за її межами, а також сприяти радам та адміністраціям у підготовці стратегій і програм розвитку. Натомість правовий статус інститутів залишився неунормованим, а в регіонах продовжують створюватися інституції, що ідентифікують себе як агентства регіонального розвитку.

За відсутності нормативно-правового регулювання ситуацію в країні щодо утворення та функціонування тих інститутів, які ідентифікують себе агентствами регіонального розвитку, можна охарактеризувати як неузгоджену, хаотичну, фрагментарну, нескоординовану, різнопланову та різновекторну. Ці характеристики, на наш погляд, випливають з такого.

По-перше, маємо картину, за якої інституційні посередники, що проголошують себе АРР, охоплюють майже весь спектр організаційно-правових форм, що дозволений законодавством країни, і такий, що надає їм можливість зберігати статус неприбутковості (як це передбачалося за-

конопроектами), а саме такі: комунальне підприємство («Агентство з розвитку бізнесу в м. Славутич»; «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття»), комунальна установа («Агенція розвитку Євро регіону «Буг»), підприємницька юридична особа, благодійна організація («Чернігівська обласна Агенція регіонального розвитку «Вектор»), громадська організація у вигляді об'єднання громадян (Інститут Громадянського Суспільства, Сокальська агенція регіонального розвитку), дослідницька організація (Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна») [5].

Слушно з цього приводу висловлюються вітчизняні дослідники: «за відсутності єдиного легітимного підходу до статусу подібних інституційних посередників в Україні АРР вважається майже не кожна громадська організація, що декларує намір працювати на регіональному рівні або досліджувати регіональні процеси» [3]. При цьому відмічають науковці й наслідки впливу організаційно-правової форми на результати партнерства влади, бізнесу та громадськості в напрямку сприяння соціально-економічному розвитку території. Так, наприклад, громадська організація у вигляді об'єднання громадян не дозволяє органам влади та іншим юридичним особам брати участь у її створенні. Діяльність благодійних організацій обмежується лише благодійними заходами та не відповідає потребам економічного та соціального розвитку територій. Натомість, щоб подолати певні перепони законодавства та залучити владу до партнерства, між АРР і владою підписуються «Протоколи про наміри». Наприклад, такий протокол був підписаний між Одеською обласною державною адміністрацією, Одеською обласною радою та АРР в Одеській області, що створена у 2004 р. у рамках проекту ТАСІС з організаційно-правовою формою – благодійний фонд, засновниками якого є Одеська регіональна торгово-промислова палата, Одеська асоціація промисловців і підприємців, Одеська обласна організація роботодавців [2].

По-друге, на території однієї області діє декілька агенцій (наприклад, за даними офіційного сайту ААРР України, на території Дніпропетровської, Полтавської, Чернівецької областей діє по 2 агентства, Львівської – 3 (хоча науковці вказують на функціонування в регіоні аж 11 АРР) [3], у м. Київ їх нараховується цілих 6; разом з тим агентство регіонального розвитку «Донбас» функціонує одночасно на території двох областей – Донецької та Луганської) [5]. Крім того, має місце ситуація, за якої в межах регіону створюються агентства регіонального розвитку для районів (наприклад, на Львівщині створено та діють агенції регіонального розвитку Стрийського, Золочівського, Рахівського, Городоцького, Миколаївського, Мостиського, Старосамбірського, Сокальського, Турківського районів) [8] та міст. Інформація у країні щодо загальної кількості агенцій регіонального розвитку взагалі відсутня, хоча й на офіційному сайті ААРР деяка інформація і надана, проте вона не може вважатися достовірною та такою, що відповідає дійсності, у першу чергу, через те, що в регіонах діють інститути, які не є членами ААРР, а по-друге, – дані ААРР не поновлюються вчасно, що також спотворює реальну картину справ. Слід також вказати на зовсім протилежні тенденції щодо кількісного складу АРР в Україні та країнах світу: якщо кількість АРР у країнах Європи зменшується, то в Україні, навпаки, збільшується. Проте Європейська тенденція не є підставою для відмови від інституту, а змушує замислитися знову ж таки над сутністю категорії.

По-третє, інститути, що ідентифікують себе як АРР, пропонують доволі широкий спектр послуг: проведення досліджень та аналізу розвитку регіону та територіальних громад; стратегічне планування, розробка та впровадження планів, проектів, програм розвитку регіону й територіальних громад; розробка та експертиза бізнес-планів та інвестиційних проектів; надання інформаційної та консультаційної підтримки органам державної влади та місцевого самоврядування; організація семінарів, конференцій, круглих столів, навчальних програм, створення навчальних центрів, обмін досвідом з іншими регіонами й країнами; співробітництво із закордонними агентствами регіонального розвитку та іншими недержавними організаціями (інноваційними центрами, бюро технологічного розвитку, і т. п.) у напрямку використання їх досвіду щодо діяльності, яка спрямована на структурну перебудову та розвиток території; ініціювання ділової активності щодо створення нових робочих місць та виробництв; допомога місцевим компаніям, фірмам, підприємствам, науковим закладам та ін. у пошуку партнерів, інвесторів і виробників продукції та послуг завдяки проведенню презентацій, рекламної діяльності та маркетингових досліджень; розробка ефективних систем мотивації персоналу; розробка корпоративних стандартів обслуговування покупців; розробка положень і посадових інструкцій та оптимізація організаційної структури управління; рекламування новітніх технологій і продуктів закордонних партнерів та ін. Проте наведений перелік є загальним, у розрізі АРР набір повноважень інститутів, з огляду на їх організаційно-правову форму, суттєво різниться, а діяльність окремих зводиться лише до консультування.

Таким чином, маємо три головні проблеми функціонування інститутів, що ідентифікують себе як АРР: невизначеність легітимного статусу інститутів-посередників, їх кількісного складу та напрямків діяльності. Розв'язання цих проблем вбачається, на наш погляд, у першу чергу, у з'ясуванні та законодавчому унормуванні того, що саме слід розуміти під агентством регіонального розвитку в Україні. А починати треба зі з'ясування сутності власне категорії «агентство регіонального розвитку».

Справа в тому, що у світі не існує єдиного підходу щодо розуміння сутності категорії «агентство регіонального розвитку» не лише в теорії, але й на практиці, не розроблено і єдиної моделі створення та функціонування подібних інституцій; окремі підходи та моделі втілюють специфіку різних країн. Тому Україна, у першу чергу, саме на підставі сутнісного розуміння категорії має визначитися для себе з приводу статусу інституційного посередника, його походження та джерел фінансування. Закріпивши ці положення в нормативно-правовому полі держави, доцільно говорити про кількість інститутів, напрямки їх діяльності та інші аспекти життєдіяльності, зокрема, і про оцінювання результатів діяльності агентств та визначення їх внеску у сприяння соціально-економічному розвитку територій. Адже за тієї ситуації, що має місце сьогодні в країні, говорити про ефективність або результативність діяльності таких інститутів взагалі неможливо, перш за все, саме через те, що їх діяльність не є публічною, а доступна лише окремим категоріям користувачів. Наприклад, доступ на офіційному сайті ААРР України до інформації відносно мети, основних напрямків діяльності інститутів, основних проектів, що реалізовані ними, в окремих випадках, мають лише офіційні

члени асоціації (АРР Запорізької, Кіровоградської, Ужгородської областей) [5].

Не виявляється можливим отримання інформації щодо такого спільного для всіх інститутів напрямку їх діяльності, як обсяг залучених інвестицій. Неможливо отримати інформацію щодо результатів діяльності агентств і за такими напрямками, як: сприяння бізнесу, збільшення зайнятості, економічне зростання та ін. Здебільшого вся доступна інформація стосується кількості проведених тренінгів, круглих столів, семінарів. Інституційні посередники майже не залучаються до розробки місцевих і регіональних програм і стратегій розвитку (поодинокі випадки їх участі в розробці стратегій розвитку районів, міст, якщо керуватися інформацією, що представлена на офіційних Інтернет-сторінках агентств, мають місце в діяльності АРР Західної України, зокрема Львівської області [8]), а також до процесу їх подальшої реалізації. І все це упирається у відсутність єдиного, належним чином обґрунтованого, підходу щодо порядку створення та функціонування інституційних посередників у країні з подальшим унормуванням його у нормативно-правових актах.

Зовсім інша картина з приводу діяльності АРР спостерігається в розвинених країнах світу, де АРР мають чіткі зв'язки з місцевими чи регіональними органами влади, зокрема, у питаннях фінансування, визначення чітких напрямків діяльності, що не дублюють функції інших інститутів або органів державного управління. А оскільки питання стосується витрат бюджетних коштів, то оцінюється і ефективність роботи інститутів. Одним із таких показників є мультиплікатор інвестицій інституційних посередників. Так, наприклад, експерти Великобританії підрахували, що АРР країни у 2009 р. генерували 4,5 фунта стерлінгів для місцевої економіки з кожного фунта державних витрат [9]. А ситуація, за якої у Великобританії у 2010 р. місце АРР зайняли місцеві економічні партнерства, не говорить, що країна відмовилася від інституційного посередника; партнерство влади, бізнесу та громадськості прийняло лише іншу форму, перейшло на нижчий рівень управління. Такий досвід країни є лише підтвердженням тому, що форма АРР не ідеальна, не статична, а з плином часу та з урахуванням наслідків соціально-економічного розвитку, кількості та глибини нових проблем, що виникають, взагалі має тенденцію до розвитку та свого перегляду. Однак у країні є чітке розуміння сутності інституту посередництва, що позначилося на зміні статусу та назви АРР на місцеві економічні партнерства зі зміною останніми розміру територій, що охоплені полем їх діяльності.

Таким чином, першим кроком у «керівництві до дій» на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку має бути саме *визначення сутності категорії «агентство регіонального розвитку»*.

Згідно з поглядами науковців, зокрема М. Лендъела, до розуміння сутності АРР можна підходити з позиції двох підходів. Перший – коли терміном «агентство регіонального розвитку» узагальнюються всі структури, що залучаються до процесу розвитку території (окрім органів влади та приватних підприємств). За цього підходу термін «агентство регіонального розвитку» є синонімом категорій «інститути просторового розвитку» або «інститути сприяння соціально-економічному розвитку територій». Другий – це класичний підхід, яким керуються провідні розвинені країни світу, наприклад, Великобританія, коли

АРР сприймається як структура, що створюється на засадах партнерства між державним, приватним і громадським секторами з метою комплексного вирішення проблем певної території [1, с. 21].

Досвід Івано-Франківської області, на наш погляд, може слугувати свідченням того, що регіон обрав для себе перший підхід (хоча, і дещо модифікований), коли розгалужена мережа інституцій економічного розвитку регіону розглядається як функціонально адекватна агенціям регіонального розвитку. Проте існування досить великої кількості інститутів в регіоні поставило питання про узгодження їх діяльності та підпорядкування єдиній меті. Під час пошуку шляхів його розв'язання регіон відмовився від створення ще однієї АРР загальнообласного рівня для координації роботи інших інституційних посередників, а розглянув можливість утворення «регіональної віртуальної управлінської структури як суб'єкта прийняття управлінських рішень щодо використання ресурсних можливостей АРР, які існують на території області та об'єднуються добровільно» [10, с. 28]. У 2008 р. у регіоні між керівниками інституцій сприяння економічному і соціальному розвитку регіону та керівниками економічних служб облдержадміністрації підписано «Меморандум про координацію дій та співпрацю інституцій регіонального розвитку Івано-Франківщини та створення Консорціуму інституцій регіонального розвитку Івано-Франківщини» [Там же, с. 28].

АРК обрала другий підхід до розуміння сутності АРР. На початку 2011 р. у регіоні з урахуванням закордонних рекомендацій було створено підприємство «Агентство регіонального розвитку АРК» за сприяння проекту, що фінансувався Європейським Союзом і був впроваджений програмою розвитку ООН (Проект ЕС-ПРООН «Про підтримку розвитку агентства регіонального розвитку АРК»). Сфера діяльності інституту окреслена функціями з координації здійснення інвестиційної діяльності на території АРК, а також просування й залучення інвестицій на територію регіону. За цими напрямками підприємство взаємодіє з органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування АРК, органами влади іноземних держав, міжнародними організаціями, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності. Згодом (трішки більше ніж через рік – у червні 2012 р.) Радою міністрів АРК прийнято рішення «про ліквідацію підприємства та створення неприбуткової організації (з організаційно-правовою формою – установа) «Агентство регіонального розвитку» комунальної форми власності» [11], що було обумовлено неможливістю закордонних донорських організацій фінансувати діяльність підприємства.

Відаючи перевагу другому підходу, а також з позиції охоплення полем діяльності інституційного посередника саме території регіону, на наш погляд, агентство регіонального розвитку в Україні має сприйматися як структура, що створюється в межах кожного регіону країни, на засадах партнерства між державним, приватним і громадським секторами з метою сприяння прискореному соціально-економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності територій мезорівня. Якщо керуватися загальною дефініцією регіону, що найчастіше зустрічається в нормативно-правових актах країни, а також з позиції статистики, мається на увазі створення інституційного посередника в кожній області країни та АРК.

Наступним кроком у «керівництві до дій» на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку має бути *окреслення та законодавче унормування статусу АРР*, що передбачає дослідження питань відносно походження, організаційно-правової форми та джерел фінансування інституційного посередника.

На наш погляд, інституційна структура, в основу функціонування якої покладається співпраця усіх сторін, що зацікавлені в соціально-економічному розвитку територій мезорівня, повинна сприйматися як доповнення діяльності органів місцевого самоврядування регіонального рівня, відповідно, засновником та ініціатором створення агентства регіонального розвитку в Україні має виступати саме адміністрація регіону як орган місцевого самоврядування регіонального рівня в особі обласної ради. При цьому АРР не замінює собою підрозділи адміністрації регіону, а, навпаки, активно співпрацює з усіма урядовими структурами, виконуючи функцію посередника між адміністрацією, бізнесом, науковими та суспільними організаціями, що втілюється в ініціюванні та розробці планів соціально-економічного розвитку регіону, інвестиційних проєктів та ін.

Господарський кодекс України дозволяє «компетентному органу місцевого самоврядування створювати самостійний суб'єкт господарювання для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення ... господарської діяльності» [12]. У такому випадку основною формою господарювання є підприємство як юридична особа, що має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банку, печатку, діє на підставі статуту та створюється як для здійснення підприємництва (тобто господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку) так і для некомерційної господарської діяльності (тобто господарської діяльності без мети отримання прибутку). Цивільний кодекс дозволяє створити юридичну особу у формі установи – «організації, що створюється однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна» [13]. Таким чином, з позиції різних галузей права організаційною формою господарювання (господарське право) є підприємство, а організаційно-правовою формою юридичної особи, що створюється (цивільне право), є «установа».

Обов'язковою умовою господарювання інституту має бути здійснення саме некомерційної господарської діяльності. Агентство, що створюється як центр регіонального прогнозування та планування, ініціатор інвестиційних проєктів, координатор інвестиційних ініціатив у галузі економічного розвитку регіону, інформаційний центр для бізнесу (про що мова йтиме нижче) не зможе ефективно виконувати окреслені функції, якщо в центрі його уваги опиниться отримання прибутку, у цьому разі йому доведеться поступатися суспільними інтересами. Тому інститут має отримати статус неприбутковості, оскільки усі кошти мають витрачатися саме на досягнення стратегічної мети його діяльності. За вітчизняним законодавством ознаки неприбутковості присвоюються «установам, що утворюються органами державної влади/органами місцевого самоврядування країни та утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів» [14, ст. 5.1]. Керуючись положеннями Господарського кодексу країни, мова йде про створення адміністрацією регіону самостійного суб'єкта

господарювання для задоволення суспільних потреб шляхом систематичного здійснення некомерційної господарської діяльності.

Статус неприбутковості дозволяє працювати з різними джерелами фінансування: окрім коштів бюджету, джерелами фінансування АРР можуть бути спонсорська допомога, гранти та доходи, що будуть отримані від обслуговування потенційних інвесторів і бізнес-структур. Проте, оскільки установа не має переслідувати за мету отримання прибутку, а створюється для здійснення некомерційної господарської діяльності, то ті кошти, що можуть бути отримані внаслідок надання платних послуг, не повинні бути суттєвими та мають спрямовуватися на покриття самокупності агентства, у тому числі й на покриття витрат з оплати праці висококваліфікованих працівників.

Таким чином, підсумовуючи сказане вище відносно статусу інституційного посередника, відмітимо, що агентство регіонального розвитку – юридична особа з організаційно-правовою формою – установа, що створюється адміністрацією регіону (розпорядженням обласної ради) на принципах партнерства між державним, приватним і суспільним секторами задля сприяння прискореному соціально-економічному розвитку територій мезорівня.

Ще одним кроком у «керівництві до дій» на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку є *визначення напрямків діяльності інституційного посередника відповідно до стратегічної мети його діяльності* – сприяння прискореному соціально-економічному розвитку територій мезорівня.

Відповідно до основної мети можливі напрямки діяльності інституту, на наш погляд, можуть бути зведені у такі три блоки: управління процесом розроблення стратегій соціально-економічного розвитку територій мезорівня (адміністративно-територіальних одиниць країни та їх можливих об'єднань); покращення інвестиційного клімату територій мезорівня; обмін досвідом щодо сприяння економічному розвитку соціально-економічних систем.

Як інститути, що утворюються для взаємодії влади, бізнесу, громадськості та погодження їх інтересів у сфері реалізації потенціалу регіону, стратегічних пріоритетів його розвитку, агенції мають виступити центрами прогнозування соціально-економічної ситуації в межах території, планування її соціально-економічного розвитку та ініціаторами проєктів модернізації. Вони мають залучати інші інститути до формування та реалізації проєктів щодо покращення інвестиційного клімату. Як елемент національної інноваційної системи агенція має охоплювати виконання функцій інформаційного та консультативного центру – зберігати та розповсюджувати нові знання та технології з питань планування, розробки проєктів модернізації, розрахунків їх ефективності, методів фінансування та ін.

Основні проблемні питання на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку та авторський підхід щодо їх розв'язання представлено на *рис. 1*.

ВИСНОВКИ

Сьогодні в Україні функціонує велика кількість інститутів, які ідентифікують себе агентствами регіонального розвитку на підставі охоплення своєю діяльністю проблем економічного та соціального розвитку територій мезорівня (регіону, району, міста), у напрямку сприяння розвитку соціально-економічних систем. Характеризуючи ситуацію в

Що треба визначити та регламентувати у нормативно-правовому полі?

Що пропонується

Рис. 1. Основні проблемні питання на шляху розбудови в Україні мережі агентств регіонального розвитку

країні відносно утворення та функціонування цих інститутів як неузгоджену, хаотичну, фрагментарну, нескоординовану, різнопланову та різновекторну, пропонується єдиний сутнісний підхід до агентства регіонального розвитку з урахуванням масштабності та сфери діяльності інституційного посередника задля скоординованого просування регіонів країни в напрямку сприяння соціально-економічному розвитку територій мезорівня зусиллями гідної уваги потенційних інвесторів мережі АРР. Ключовими питаннями на шляху розбудови в країні мережі агентств регіонального розвитку є такі: визначення сутності інституційного посередника, його офіційного статусу та окреслення основних напрямків діяльності.

На наш погляд, агентство регіонального розвитку має позиціонувати в країні як спеціалізована установа, що створюється в межах кожного регіону країни (кожній області та АРК) адміністрацією регіону (розпорядженням обласної ради) на засадах партнерства між державним, приватним і громадським секторами задля сприяння прискореному соціально-економічному розвитку територій мезорівня та знаходиться у прямому підпорядкуванні обласній раді. Відповідно до стратегічної мети та пріоритетних напрямків своєї діяльності, інституційний посередник позиціонує себе як фокусний центр стратегічного планування за принципом «знизу-вверх» і своєрідний «каталізатор» процесу розвитку соціально-економічних систем мезорівня. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Лендьял М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі / М. Лендьял // Регіональні студії. – Випуск 1. – С. 18 – 28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.old.uzhnu.edu.ua/static/ndi/idurr/lendel.doc>

2. Студенніков І. Інституційна інфраструктура регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і проблеми формування / І. Студенніков, В. Ткаченко // Економічний часопис-XXI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2005/9-10/20050912.html>

3. Кушнір М. Щодо забезпечення дієвості агенцій та фондів регіонального розвитку у реалізації потенціалу розвитку регіонів України: аналітична записка / М. Кушнір, І. Валюшко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/710>

4. Концепція державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>

5. Асоціація агенцій регіонального розвитку України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.narda.org.ua>

6. Про засади державної регіональної політики: проект Закону України від 01 червня 2010 року № 6462 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uvp.kr-admin.gov.ua/Docs/proekt-region-politika.pdf>

7. Про затвердження типового положення про агенцію регіонального розвитку: проект Постанови КМУ від 20.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=2395>

8. Агенції регіонального розвитку Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivbiz.com/article.php?id=5&article=396&>

9. EURADA 2011 Activity Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurada.org/files/Activity2011-E.pdf>

10. Палійчук М. В. Функціонування інфраструктури регіонального розвитку на основі віртуальної організаційної структури матричного типу / М. В. Палійчук, В. В. Шквариліук, В. В. Попович, В. П. Петренко // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 24 – 31.

11. О вопросах предприятия «Агентство регионального развития»: Постановление Верховной рады АРК от 23.05.2012 № 823-6/12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/krym/show/rb0823002-12>

12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

13. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 40-44. – 2003, ст. 356.

14. Про затвердження Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій: Наказ Міністерства фінансів 24.01.2013 № 37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0267-13>

REFERENCES

Asotsiatsiia ahentsii rehionalnoho rozvytku Ukrainy. <http://www.narda.org.ua>

Ahentsii rehionalnoho rozvytku Lvivshchyny. <http://www.lvivbiz.com/article.php?id=5&article=396&>

EURADA 2011 Activity Report. <http://www.eurada.org/files/Activity2011-E.pdf>

Kushnir, M., and Valiushko, I. "Shchodo zabezpechennia diievosti ahentsii ta fondiv rehionalnoho rozvytku u realizatsii potentsialu rozvytku rehioniv Ukrainy: analitychna zapyska" [Regarding the effectiveness of agencies providing funds for regional develop-

ment and in the realization of the development potential of regions of Ukraine: Policy Briefing]. <http://www.niss.gov.ua/articles/710>

Lendel, M. "Novi instytutsiini mekhanizmy rehionalnoho rozvytku v lEvropi" [New institutional arrangements for regional development in Europe]. <http://www.old.uzhnu.edu.ua/static/ndi/idurr/lendel.doc>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://uvp.kr-admin.gov.ua/Docs/proekt-region-politika.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://www.csi.org.ua/www/?p=2395>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/krym/show/rb0823002-12>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

[Legal Act of Ukraine] (2003).

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0267-1>

Paliichuk, M. V., Shkvaryliuk, V. V., and Popovych, V. V. "Funktsionuvannia infrastruktury rehionalnoho rozvytku na osnovi virtualnoi orhanizatsiinoi struktury matrychnoho typu" [Operation of regional development based on virtual matrix type of organizational structure]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2008): 24-31.

Studennikov, I., and Tkachenko, V. "Instytutsiina infrastruktura rehionalnoho rozvytku v Ukraini: suchasnyi stan i problemy formuvannia" [The institutional infrastructure for regional development in Ukraine: current state and problems of formation]. <http://soskin.info/ea/2005/9-10/20050912.html>